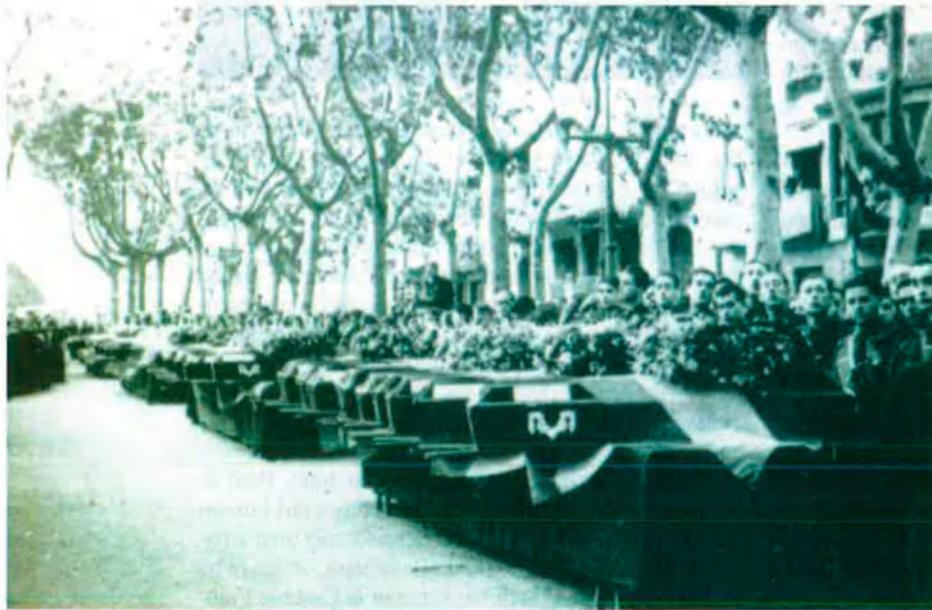

“Ara que el braç potent de les fúries aterra...”

Maria Josepa Gallofré analitza les diferents actituds que el sector –no pas uniforme– dels intel·lectuals catalans va prendre davant els darrers moments de la guerra i les reaccions d'alguns d'ells en el moment en què es consumava la derrota.

FONS JOSEP M. DOU-ARXIU HISTÒRIC COMARCAL D'OLOI

Manifestació al Firal d'Olot el 30 de juliol de 1939. Les restes dels que foren afusellats en el camp de Triay, durant la revol·ta, són exposats al públic.

A la tarda del dijous 26 de gener de 1939, ara mateix fa seixanta anys, l'exèrcit franquista entrava a Barcelona, que era la plaça decisiva, i aviat arribava a ocupar tot el territori català. Això ens convida a reflexionar, des d'àmbits diversos, sobre fets que part de la població del nostre país té encara presents, tot i l'amnèsia per alguns postulada.

Si poso com a títol d'aquesta nota el primer vers del sonet *La ciutat llunyana*, de Màrius Torres, no és tan sols perquè se'ns imposa per la força que, tot sol, té, sinó també perquè em sembla una bona divisa per recordar alguns documents, programàtics uns, més literaris els altres, sobre

un tema vast i complex. Per exemple, el de les actituds dins un sector –no pas uniforme– dels intel·lectuals catalans davant els darrers moments de la guerra. Les actituds dins aquell sector que –en la ruptura que s'havia produït a la nostra societat i també entre els col·lectius d'escriptors i intel·lectuals– s'havia mantingut al costat de la República. I, a més, les reaccions d'alguns autors quan es consumava la derrota.

Just el dia 25 de gener, vint-i-quatre hores abans que la presència dels soldats franquistes als carrers de Barcelona es fes efectiva, un diari de la ciutat obria amb el titular següent: *“El Llobregat puede ser al Manzanares*

de Barcelona”. I encara que no calgués, perquè el sentit de l'aranga era més que obvi, continuava: *“Madrid, que no alardeó nunca de sus legítimos timbres de gloria, insufló con ímpetu nacido de la conciencia el altanero ‘¡No pasarán!’*. Y transcurren los años, se suceden los episodios y por allí no se pasa. Barcelona ha de lanzar su palabra: dijéramos que su palabra de honor”.

Al marge del nucli d'on procedia el redactor del símil, els escriptors catalans havien tingut un paper molt implicat en aquesta *“palabra de honor”*, per bé que el 25 de gener ja no hi hagués temps de llançar-la com a lema llampanant, però sí que n'hi va haver per renovar-la i actualitzar-la. La necessitat d'encarar-se al final pròxim o immediat de la guerra es feia aleshores present a la seva correpondència, però també en les intervencions públiques i, en uns moments tan delicats i crítics, posava en evidència que havien carregat i carregaven encara amb el pes d'articular-la, la paraula d'honor. M'he de conformar, en aquest espai, amb uns pocs testimonis, que no tenen caràcter excloent, encara que no s'esmentin tants noms canònics, sinó que volen només ser la mostra d'unes actituds.

Josep Pous i Pagès, per exemple, va pronunciar el 12 de gener –dues setmanes abans del 26, dia per dia, perquè també era dijous– una conferència a l'Ateneu on feia balanç, es rearmava moralment i ajustava el codi ètic a les

ARXIU / DOMÈNEC UMBERT

exigències de l'hora. El sentiment d'enfrontar-se al final del conflicte ja es remuntava a molt temps enrere. El terme "postguerra" havia estat a la ment de molts, uns quants l'havien emprat i l'empraven i s'omplia d'un contingut o d'un altre segons l'usuari, naturalment. D'aquell balanç i rearmament moral, en deixo de banda, forçosament, qüestions fonamentals, i tan sols m'interessa destacar la posició respecte al termini d'arribar-hi, a la postguerra. Manifestava que calia continuar, "però solament fins a l'hora precisa que sigui estrictament necessari per a salvar la República i el seu contingut. Ni un minut més". Després de reblar que "la necessitat immediata, urgentíssima, és salvar la República i acabar la guerra", afegia: "hi ha una cosa més difícil que l'heroisme espectacular: és el compliment del deure planer, obscur, silenciós". Afrontar el deure obscur i silenciós no era pas un mot d'ordre nou, però l'antítesi amb "heroisme espectacular" es carregava de responsabilitat i, en aquella hora onzena, adquiria un sentit especialment premonitori, en un discurs que es pronunciava, donat el caràcter de la tribuna, davant el col·lectiu d'escriptors i intel·lectuals, la majoria presents a l'acte, segons informava la premsa.

Així mateix, Jordi Rubió Balaguer es manifestava, just aquells dies, sobre les circumstàncies extremes que tenallaven el país. El 8 de gener acabà un text titulat *Commemoració de 1839*, destinat a la *Gasetta Radiada* del 15 de gener. Hi rememorava la situació de feia cent anys i afegia: "Catalunya era envaïda com avui, i com avui era trossejada en el seu cos. El clima no era tampoc propici, oh amic de poca fe! Però l'esperit de la terra es polaritzava a l'entorn dels sentiments que forjarien la unitat del demà: la llengua, la història i la poesia". En aquesta elegia, hi marcava, també premonitòriament, la direcció en què s'haurien de moure. En el procés que es va encetar al cap de poc, la llengua, la histò-

ria i la poesia hi havien de tenir uns papers dominants. Perquè, en efecte, aquests van ser alguns dels pocs puntals en què es van sostenir la cultura i la literatura catalanes i alguns dels pocs eixos entorn dels quals, novament, van haver de girar.

"En acabar la guerra, van ser molts milers a no poder dir: 'I ara, vençuts o derrotats, tornarem a casa'". Xavier Benguerel formulava així, a les seves *Memòries (1905-1940)*, l'únic desenllaç possible per a una part de la població en què s'inserta –tot i la pluralitat, ja ho hem dit– aquell sector dels escriptors. Ara bé, no tots els que hi pertanyien van triar el mateix camí o van estar en condicions de fer-ho. Alguns es van quedar a casa. Uns quants dels que el van emprendre van esgotar el termini fins molt enllà. També Xavier Benguerel, que va ser dels que més arranaren el marge, ens va deixar, a les *Memòries*, testimonis directes –a banda els més estrictament literaris, com les novel·les– que documenten el seu estat d'ànim en el moment en què "encara" era a la ciutat, a la Conselleria de Cultura, esperant un camió incert per emprendre l'èxode, quan els soldats vencedors ja baixaven pel Tibidabo i Vallvidrera: "Jo sabia que la caiguda de Barcelona era imminent. Ho sabíem tots, però no teníem temps de plànyer-la, ni tan sols per a pensar en el seu tràgic futur. El temps se'ns

havia transformat en una cosa viva, que cremava". I en el darrer recorregut per la ciutat, fins a "ingressar de ple en la interminable corrua de fugitius", hi planava alguna cosa més que un buit: "Diagonal avall. No veies, però senties la mena de silenci dens i expectant que s'havia apoderat dels carrers. I el color del dia era distint, i com inversemblant, i les cases, a través dels balcons mal ajustats, ens miraven passar compassivament".

Els "darrers dies de la Catalunya republicana" i, d'una manera més global, l'impacte de la guerra civil, han estat recollits, és clar, per altres escriptors. Hi ha textos clàssics, impossibles d'esmentar aquí. Tanmateix, la petja que aquells fets han deixat en la nostra literatura va trigar a emergir i no va poder ser visible, si més no per a tot el públic, fins molt més endavant. La veu silenciada, la veu dels vençuts, no es va anar fent audible sinó lentament, anys a venir, d'una manera feble i discontinua.

Mentrestant, una *Antígona* datada a Barcelona entre l'1 i el 8 de març de 1939, quan la guerra civil encara no havia acabat, suscitava del seu autor, Salvador Espriu, un pròleg teixit d'anotacions sentencioses i reflexions ètiques, quan, el 1947, intentava airejar el seu calaix, escolat el temps de la més dura quarantena, per dir-ho amb algunes de les seves paraules. En aquelles anotacions que, igual que l'obra, no van poder arribar als lectors fins setze anys després del trenta-nou, i davant una història, la d'Antígona, que, en tant que clàssica, parla per ella sola, hi recuperava molts dels elements del tema que havia triat. En cito només una, per tancar aquests breus apunts entorn de les actituds dels escriptors: "Prou comprenem, tan bé com l'endeví, que cal sepultar i perdonar, que cal procurar complir la llei moral, entre els cadmeus tan escarnida. La llei moral, aquesta flameta, dèbil, vacil·lant, tanmateix inapagable".

Maria Josepa Gallofré

L'escriptor Xavier Benguerel va parlar de les conseqüències de la guerra en les seves 'Memòries (1905-1940)': "Jo sabia que la caiguda de Barcelona era imminent. Ho sabíem tots, però no teníem temps de plànyer-la, ni tan sols per a pensar en el seu tràgic futur."